

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 7, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2020): 53 - 85

Soru-Cevap İlişkisi Bağlamında Hitabın Umumiliği
Generalization of the Event in the Context of Question-Answer
Relationship

Muhammed İsa Yüksek

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Prof., Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
İstanbul/Turkey

e-mail: muhammedisa1@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9521-7007>

DOI: 10.33718/tid.719218

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Nisan / April 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Muhammed İsa Yüksek, "Soru-Cevap İlişkisi Bağlamında Hitabın Umumiliği", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (Bahar 2020): 53 - 85.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Soru-Cevap İlişkisi Bağlamında Hitabın Umumiliği

Öz

Kur'an'da on üç yerde قُلْ يَسْأَلُونَكَ ... kalıbı ile Hz. Peygamber'e birtakım sorular yöneltildiği belirtilmekte ve bunlara cevap verilmektedir. Bu soruların dokuzu ahkâmla, beşi ise gayb ile ilgilidir. Gayba dair sorular geçmiş, hal ve geleceğe dairdir. Söz konusu âyetlerde gayb ile ilgili mahiyet soruları cevapsız bırakılmış, sadece keyfiyetle ilgili bilgiler verilmiştir. Geçmişte yaşamış bir şahsiyet olarak Zülkarneyn'e dair soru ise Kur'an'ın kendi anlatı üslubu içerisinde müphem ifadelerle ibret ve öğüt temaları çerçevesinde cevaplanmıştır. Ahkâm-ı ilgili sorular, aile hukukundan savaş hukukuna, yenmesi helal olan yiyeceklerden içki ve kumara kadar İslâm toplumunun karakteristik özelliklerini belirleyen temel meselelerden müteşekkildir. Bunlara dönük cevaplar da soruların odaklandığı tikel olaylardan yola çıkarak evrensel hukuk normları vaz etmektedir. Ayrıca bazı cevaplarda sorulara dönük tarzlar da vardır. Bu çalışma قُلْ يَسْأَلُونَكَ ... kalıbı ile gelen sorular ve buna mukabil zikredilen cevaplar ile sınırlıdır. Sorular ve cevaplar, ahkam-gayb başlıkları ile tasnif edilmiştir. İlgili âyetler analiz edilirken kaynaklarda geçen sebep-i nüzûllerin hemen hepsi aktarılmaya çalışılmıştır. Makalenin hacmi göz önünde bulundurularak âyetlerin konuları sadece soru-cevap ilişkisi bakımından mevzu bahis edilmiştir. Çalışmada, قُلْ يَسْأَلُونَكَ ... kalıbı ile işaret edilen soruların Kur'an'ın evrensel cevaplara geçerken kullandığı bir üslup özelliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Soru, Cevap, Ahkâm, Gayb.*

Generality of the Addressing in the Context of Question-Answer Relationship

Abstract

In the Qur'ân, it is stated in thirteen places that the Prophet was asked with the sentence "They ask you ... Say:" and answers are given to these questions. Nine of these questions are related to judgment and five of them are related to the unseen. Questions about the unseen are about past, present and future. In these verses, questions about the nature of the unseen are left unanswered, only information about how is provided. As a person who lived in the past, the question about Zulkarneyn was conveyed in ambiguous expressions and admonition themes in the Qur'ân's own narrative style. Questions about the law consist of basic issues that determine the characteristics of Islamic society, from family law to war law, from halal food to alcohol and gambling. The answers given to these questions have escaped from particular events and turned into norms of universal law. There are also some criticisms about the questions in some answers. This study is limited to the questions and answers that come with the "They ask you ... Say:" sentence. Questions and answers are classified under the headings of law-unseen. While analyzing the related verses, the occasions of the revelation mentioned in the sources are explained. Considering the volume of the article, the subjects of the verses were considered only in terms of question-answer relationship. In this study, it is concluded that the questions pointed to by with the "They ask you ... Say:" sentence are a stylistic feature that the Qur'ân uses to pass universal answers.

Keywords: *Tafsîr, Question, Answer, Laws, Unseen.*

Giriş

İslâm toplumunun vahiyle olan irtibatı, varoluşsal bir ilişkidir. Müslüman bireyler vahye salt bir bilgi kaynağı olarak yaklaşmazlar; vahyin önerdiği yaşam biçimini tercih ettikleri için iman ederler. Dolayısıyla İslâm toplumu inanca dair tercihleriyle birlikte davranış biçimleriyle de diğerlerinden ayrışır. Bireylerin ve toplumların kaçınılmaz olarak müşterek davranış biçimlerine sahip olmaları bu tespiti haksız kılmaz. Nitekim Müslüman bireylerle diğerlerinin davranış biçimleri, şekil bakımından benzeşse de içerik (niyet) bakımından birbirinden farklı olmak zorundadır. Kur'an'da Müslümanlara yöneltilmiş bazı nehiylerin (yapmayın) doğrudan değil de karşıt grupların davranış biçimleri üzerinden yapılması (Âl-i İmrân 3/156, el-Enfâl 8/21, el-Ahzâb 33/69) bu açıdan oldukça manidardır (Ey iman edenler ... gibi yapmayın).

Dinin yaşamda taayyün etmesi, talim kadar tezkiye ile de alakalıdır. Hatta çoğu kez tezkiye talime takaddüm etmektedir. Kur'an'a, kainattaki âyetlere ve geçmişe dair ibret vesikalarına muhatap olmak, insanın ve toplumun dönüşmesi (hidayet) için yeterli değildir. Allah'ın âyetlerine muhatap olanlar, belirli vasıfları taşıdıklarında onların irşadına açık hale gelirler (el-Kâf 50/6-8, 38). Bu belirli vasıfların kazanılması ise tezkiye sürecinde mümkündür. Bu sürecin mimarı Hz. Peygamber'dir (Âl-i İmrân sûresi 3/164). Tezkiye süreci talime olan ihtiyacı beraberinde getirir. Dinin yaşamın her boyutunda temsil edilmesi, bütün incelikleri ile bilinmesini gerektirir. Bu sosyolojik sürecin usul dilindeki karşılığı, "hacet anında beyan" olmalıdır. Vahiy, İslâm toplumunun aşamalı olarak geçirdiği teşekkül sürecinde tecrübe edilen her evreye uygun öğretileri ile pilot bir bölgede global bir yaşam biçimini sistematize etmiştir. Vahyin toplumu teşkili esnasında muhataplarının ihtiyaçlarını, yaşadığı şartları, olayları ve sorularını dikkate alması onu tikellerin dünyasına mahkûm kılmaz. Çünkü vahiy bu tikeller üzerinden tümelleri inşa ederek kıyamete dek varlığını sürdürecektir bir toplumun karakteristik özelliklerini belirler. Bu noktada vahyin, toplumda gerçekleşen olaylar veya sorular üzerine indirilmesi, tikellerle tümeller arasındaki ilişkiyi kavrayabilmesi için dolaylı muhatapların önüne sunulmuş büyük bir imkândır.

Kur'an'ın toplumu teşkil keyfiyeti açısından sebep-i nüzûl-nass ilişkisinin boyutları önemlidir. Sebep-i nüzûl kavramı, nüzûl döneminde olan olayları ve soruları kapsar. Âyetlerin inmesine sebep (illet manasında

değil) teşkil eden sorular, bağlayıcılıkları açısından olaylardan farklıdır. Çünkü Allah'ın bir hükmü bir olay olmadan indirmesi mümkündür. Ancak şârie sorulmuş bir soru varsa hüküm bu soru üzerine vaz edilir.¹ Dolayısıyla soru ile cevap arasındaki ilişki ilk bakışta zorunlu görülmektedir ve cevap soruya mutabık olmak durumundadır.

Soru ile cevap arasındaki ilişkinin zorunlu olması, cevabın (vahyin) tikellerle sınırlı olduğu anlamına gelmez. Cevabın soruya mutabık olması da onun sadece soruyu beyan ettiğini göstermez. Hususi bir soruya verilen genel cevap, soruya ve sorulmayana açıklık getirir.² Tikel bir konuda genel bir cevabın verilmiş olması, teşrî noktasında örneklerine sıklıkla rastlanan bir husustur.³ Aynı şekilde muktezâ-i hâl gözetilerek sorunun bir yönüyle cevaplandırılması da mümkündür.⁴ Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), bu hususu dikkate alarak soruyu ikiye taksim eder. Birincisi cedel kastıyla, ikincisi ise öğrenmek kastıyla yöneltilen sorulardır. Cedel amacıyla yöneltilen sorularda cevabın tam manasıyla soruyla uyuşması gerekir; fazla veya az bilgi ihtiva etmesi düşünülemez. Öğrenme kastıyla sorulan sorular ise böyle değildir. Kendisine bu amaçla soru yöneltilen kimse doktora benzer. Hasta doktora bir soru sorduğunda veya ondan bir istekte bulunduğu anda, doktor hastalığın iyileşmesini gözeterek bu isteğe karşılık verir, hastayı dikkate alarak değil.⁵ Dolayısıyla bilgi aktaran kimse de soru soran kimse için en uygun cevabı verir ve burada soru-cevap arasında uyum şart koşulmaz.

Soru-cevap ilişkisi bağlamında sorunun kim tarafından hangi kastla sorulduğu da önem arz etmektedir. Nitekim art niyetle, karşısındakini küçük düşürmek için sorulan bir soruya cevap verilmemesi olağan

1 Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-İslâmî, ts.), 2: 266.

2 Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-fikir, 2001), 4: 50; Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 2003), 466-467; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dârü'l-hadîs, 2001), 1: 119.

3 Kadî Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001), 2: 156.

4 Zerkeşî, *Burhân*, 4: 54; Süyûtî, *İtkân*, 468.

5 Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîrü'r-Râgıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdülaziz Besyûnî (Tanta: Câmiatü Tanta, 1999), 1: 444.

karşılır. Sorunun doğru sorulmaması veya soruyu soranın yanlış bir noktaya odaklanması da cevabın farklılaşmasına sebep olur. Bu durumda, cevabın soruya dair bir eleştiri veya öneri getirdiği de söylenebilir. Böylece muhatap aslında sorması gereken hususa ve odaklanması gereken konuya yönlendirilir.⁶ Soru ifadeleri bilinci harekete geçiren ve düşünce süreçlerine ivme kazandıran önemli iletişim argümanlarıdır.⁷ Dolayısıyla bu sorularda dolaylı muhataplar açısından bir zihin inşası yapıldığı da gözlenmektedir.

Kur'an'da bazı âyetlerde Hz. Peygamber'e birtakım sorular yöneltildiği belirtilmekte ve Hz. Peygamber'in bu sorulara cevap vermesi istenmektedir. يسألونك عن ... قل kalıbı ile ifade edilen bu sorular, söz konusu âyetlerin sebep-i nüzûlünün (arka planının) bulunduğunu göstermektedir. Hem soru-cevap ilişkisinin kendinde zorunlu olması hem de bir hükmü vaz' ederken veya bir öğretiyi bildirirken Kur'an'ın bizzat soru olgusuna vurgu yapması cevaplar ile muhataplar arasında özel bir ilişki olduğuna dair bir izlenim doğurmaktadır. Kur'an'ın -en azından bazı- öğretilerini doğrudan muhataplarının soruları üzerine inşa etmesi, bu cevapların sadece dönemin ve ilgili muhatapların soru(n)larına dair olduğunu mu göstermektedir? Sorular farklı olsaydı veya farklı bir zaman diliminde farklı muhataplar tarafından sorulsaydı cevaplar değişecek miydi? Eğer böyleyse bugün bu sorulara konu olan olguları güncel olgu ve problemlerle değiştirerek Kur'an'a arz etmek mümkün müdür? Sebeb-i nüzûl/bağlam-nas ilişkisi açısından cevaplanması gereken bu sorular, bu makale çerçevesinde çok daha spesifik bir boyutta problem edilmektedir. Nitekim Kur'an'da يسألونك kalıbı ile aktarılan sorular, Kur'an'ın zihni yönlendirdiği olgu ve olaylara işaret etmektedir. Başka bir deyişle soru ile cevap arasındaki bağlantıyı bizzat Kur'an kurmaktadır. Bu sorular ile cevapları arasındaki ilişki, vahyin, tikeller üzerinden tümelleri inşa keyfiyeti açısından spesifik bir örnek teşkil etmektedir. Bu sorularda doğrudan Hz. Peygamber'e hitap edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Yani âyetler "Onlar şöyle sorarlar. O böyledir." şeklinde bir üslupla gelmemiştir. Bu soruların Hz. Peygamber'e sorulduğu hem soruların sahibi hem de Hz. Peygamber tarafından bilinmesine rağmen; başka bir deyişle soru zikredilmeden de ilgili bilgi/hü-

6 Burada genel hatları ile verdiğimiz bu bilgiler, makalenin konusunu teşkil eden sorular bağlamında açılacak ve örneklendirilecektir.

7 Behlül Tokur, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011): 113.

küm vaz' edilebilecekken âyette يسألونك buyurulması, cevapların doğrudan muhataplara özgü olduğunu mu göstermektedir?

يسألونك kalıbı ile gelen ifadelerde, sorunun detayıyla ilgili bilgi verilmemekte ve fiil geniş zaman/gelecek zaman formunda kullanılmaktadır.⁸ Burada iki ihtimal düşünülebilir. Birincisi, bu âyetlerde Hz. Peygamber'e daha önce yöneltilen sorular geniş zaman kipinde ifade edilmektedir. Daha açık bir deyişle bu ifadeler (يسألونك) daha önce Hz. Peygamber'e söz konusu soruların sorulduğunu bildiren haber cümleleri olmanın dışında bir vurguya evrilmektedir. İkincisi bu âyetler, Hz. Peygamber'e her an sorulması beklenen veya ileride sorulacak olan sorulara işaret etmektedir. Yani bu sorular ya -her ne kadar kavli bir soruya dönüşmese de- toplumda baş gösteren potansiyel bazı problemlere ve ihtiyaçlara atıf yapmaktadır⁹ ya da bu âyetlerde Hz. Peygamber'e, gelecek zamanda ortaya çıkacak bazı soru(n)lar bildirilmektedir. Bu ihtimallerden birincisi belagat ilmindeki lâzım-ı fâide-i haber ile diğer ihtimal ise -gayba taalluk eden yönleri açısından- Kur'an'ın i'câzı ile ilişkilidir.

Kur'an'da bunlardan başka birçok soru-cevap yer almaktadır. Bu çerçevede tez¹⁰ ve makale¹¹ düzeyinde yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle konuyu Kur'an'da yer alan bütün soru-cevap çeşitleri çerçevesinde ele almakta ve üslûbu'l-Kur'an açısından konu edinmektedir. Bizim çalışmamız ise vahiy-nüzûl dönemi ilişkisine uygun bir örnek olması bakımından sadece يسألونك kalıbı ile gelen soruları tahlil ederek Kur'an'da yerel/kişisel gibi görülen mesajların evrensel boyutta

8 Fahreddin Ömer b. el-Hüseyn b. el-Hasen er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dârü'l-fıkr, 1981), 6: 42.

9 Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunis: Daru't-Tûnisyye, ts.), 6: 110-111.

10 Bunlardan en kapsamlısı Atiyye Muhammed Salim'in, *es-Süûl ve'l-cevâb fi âyâtî'l-Kitâb* isimli eseri ile Alican Dağdeviren'in, *Kur'an-ı Kerimde Sorular ve Cevaplar* başlıklı doktora tezidir. Atiyye Muhammed Salim'in eseri, ilgili âyetleri kelime analizleri, fikhî boyutları, yerleşik ve güncel uygulamaları açısından oldukça detaylı bir şekilde ele alan bir konulu tefsir çalışmasına oldukça yakındır. Dağdeviren de konuyu oldukça geniş bir çerçevede ele almış ve üslûbu'l-Kur'an açısından analiz etmiştir. Yaşar Fersahoğlu'nun 1987 yılında hazırladığı *Eğitim Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar* isimli yüksek lisans çalışması konuyu din eğitimi açısından ele almaktadır.

11 Behlül Tokur'un, *Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar* başlıklı makalesi çalışmamızda incelediğimiz soru kalıplarını da ele almaktadır. Bununla birlikte Tokur makalesinde daha çok dil-bilinç ilişkisine dikkat çekmekte, Kur'an'daki metaforların insanla nasıl iletişime geçtiğini konu etmektedir.

nasıl okunacağına bir açılım getirmeye çalışacaktır. Kur'an'da geçen diğer soru-cevap örnekleri, olgunun tamimi açısından burada yaptığımız tespitlerin dışına çıkmayacaktır. Çalışmada -daha önce bu soru ve cevaplar bahsettiğimiz bağlamda ele alınmadığından ve birbirinden farklılık arz ettiğinden- ilgili soruların hepsi analiz edilecektir. Ayetlerdeki "soruyorlar" ifadesinin sebep-i nüzûle delaletini ve bu rivayetlerin bağlayıcılığını tespit edebilmek için kaynaklarda geçen nakiller mümkün olduğunca ele alınacaktır. İfadeler analiz edilirken âyetin konusuyla ilgili detaya girmekten kaçınılacak, soru-cevap ilişkisine odaklanılacaktır. Çalışmanın başlıklarının, soru tarzları veya cevapların amaçları çerçevesinde belirlenmemesi, hem konuyu daha çok soru-evrensellik ilişkisi bağlamında incelememizden hem de soruların maksatları ve cevaplarla ilgili birden çok ihtimalin söz konusu olabileceğini düşünmemizden kaynaklanmaktadır.

1. Ahkâma Dair Sorular ve Cevapları

Kur'an'da يسألونك kelimesiyle ifade edilen soruların ve bunlara verilen cevapların çoğu ahkâma dairdir. Bunlar; yedi tanesi Bakara sûresinde, biri Mâide sûresinde, diğeri ise Enfâl sûresinde olmak üzere dokuz yerde geçmektedir.¹² Bu soruların/cevapların ortak özelliği, helal-haram yiyeceklerden ibadete, aile içi ilişkilerden savaş hukukuna değin İslâm toplumun ibadet, sosyal ve ekonomik boyutlarını tanzim etmesidir. Âyetlerin işaret ettiği sorular ile cevaplar arasındaki ilişki tekdüze değildir. Sebeb-i nüzûl rivayetleri de bunu kanıtlamaktadır.

1.1. Ayın Halleri İle İlgili Soru ve Cevap

Bakara sûresi 189. âyet,¹³ hem sebep-i nüzûl hem de münâsebâtü'l-Kur'ân ilimlerine spesifik bir örnek teşkil etmektedir. Âyette öncelikle Hz. Peygamber'e hilallerle (ehille) ilgili bir soru sorulduğuna işaret edilmekte ve Hz. Peygamber'den bu soruya, "Hilaller insanlar ve hac için birer zaman ölçütüdür." şeklinde cevap vermesi istenmektedir. Hilal; ayın, doğduğu ilk iki ve battığı son iki gecesinde görülen halidir. Ayın aradaki hallerine ise "kamer" denir.¹⁴

12 Bakara sûresi 219. âyette aynı kalıpla iki soru yer aldığından "Ahkâma Dair Sorular ve Cevapları" başlığı altında sekiz maddeye yer verilecektir.

13 "Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah'a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah'a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz."

14 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 130.

Bu âyette “Sana hilallerden soruyorlar.” ifadesindeki soruyu kimin, ne şekilde sorduğu ile alakalı birden fazla rivayet bulunmaktadır. İbn Abbas (ö. 68/687-88), ayrıntı zikretmeden bazı kimselerin Hz. Peygamber’e ayın hallerinden sorduklarını ve bu âyetin indiğini belirtmiştir. Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Yahudilerin Müslümanlara hilallere dair çok soru yöneltip onları bunalttıklarını, bunun üzerine Allah’ın bu âyeti indirdiğini söylemiştir. Ebü’l-Âliye’den (ö. 90/709) ve Süddî’den (ö. 127/745) aktarıldığına göre, bazıları Hz. Peygamber’e hilallerin niye yaratıldığını sormuşlar, âyet bunun üzerine gelmiştir.¹⁵ İbn Abbas’tan gelen başka bir rivayette ise soru çok daha detaylıdır. Muâz b. Cebel ve Sa’lebe Hz. Peygamber’e, “Ey Allah’ın Resulü, hilal ilk doğduğunda ip gibi incecik oluyor, sonra gittikçe kalınlaşıyor, dolunay şeklini alıyor; ardından tekrar inceleyerek ilk halini alıyor. Sabit bir hal üzere kalmıyor.” demek suretiyle bir soru yöneltmişlerdir.¹⁶

“İyilik evlere arkalarından girmeniz değil, takva sahibi kimsenin yaptığıdır.” manasındaki ikinci kısmın, âyetin başında yer alan soru ve cevapla ilişkisi açık değildir. Bu sebeple müfessirlerin, âyetin parçaları arasındaki anlam bütünlüğünü açıklamaya hayli çaba sarf ettikleri ve bu minvalde âyette aktarılan olaya dair (evlere arkalarından girme) rivayetlerden faydalandıkları görülmektedir. Bu rivayetler, cahiliye döneminden itibaren yapılagelen birtakım asılsız uygulamalara işaret etmektedir. Örneğin; cahiliye döneminde ve İslâm’ın ilk yıllarında insanlar umre veya hac için ihrama girdiklerinde meskenlerine kapılarından girmezler, eğer şehirlerde yaşıyorlarsa ya evlerin arkalarına delikler açıp oradan girerler ve çıkarlar ya da bir merdivenle evin üstünden içeri atırlarmış. Çadırlarda yaşayanlar da benzer şekilde çadırlarına kapılarından değil, arkalarına açtıkları deliklerden girerlermiş. Yine aktarıldığına göre, cahiliye döneminde eğer bir kimse bir iş yapmaya karar verirse ve bu ona zor gelirse evine kapısından değil, arkasından girer; bunu da bir sene boyunca uygulamaya devam edermiş.¹⁷

15 Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur’ânî'l-Azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü Nezâr Mustaafa el-Bâz, 1997), 1: 322; Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur’ân*, thk. Kemal Basyûl Zağlûl (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-‘ilmiyye, 1998), 55.

16 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur’ân*, 56; Ebü’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Lübâbü’n-nükûl fî esbâbi’n-nüzûl*, thk. Halid Abdülfettah Şibl (Beyrut: ‘Âlemü’l-kütüb, 2002), 32.

17 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur’ân*, 56-57; Süyûtî, *Lübâbü’n-nükûl*, 34-35.

Âyette, Hz. Peygamber'e ayın hallerine dair kendisine yöneltilen soruya, bunların insanlar ve hac için belirlenmiş vakitler olduğunu söylemesi emredilmiştir. Bu cevapta, bir zaman dilimi olarak ayın; hac, Ramazan orucu, iddet gibi dini mükellefiyetler ile borçlar, emzirme, kira gibi dünyevi muamelelerin yerine getirebilmesini mümkün kılan bir ölçüt olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸ Zamanın (hususî olarak ayın) dini mükellefiyetlerin ve dünyevi sorumlulukların yerine getirilmesini mümkün kılan bir işleve sahip olması, bütün insanlarla ilgilidir. Dolayısıyla cevabın hedef kitlesi de genel olarak insandır. Sorunun âyette ifade edilmiş biçimi de bunu göstermektedir. Nitekim sebab-i nüzûl rivayetlerinin bir kısmında soruyu soranlar ve sorunun kastı yer almazken (bazıları Hz. Peygamber'e hilalleri sordular şeklinde) diğer kısmında soruya dair detaylar zikredilmekte; ancak soruyu soranların bir veya iki kişi olduğu aktarılmaktadır. Bununla birlikte âyette bu soru müphem bırakılarak ve genele teşmil edilerek (çoğul kiple) özne zikredilmeden geniş zaman formunda ifade edilmiştir.

Burada soru-cevap ilişkisi, hitabın yapılaş amacının belirlenmesi açısından önemlidir. Bir kişi Hz. Peygamber'e hilallerden sorarken, ayın kendisini değil, hallerini-sıfatlarını sormuş olmalıdır. Nitekim muhatap açısından "Ay nedir?" sorusu anlamlı değildir. Başka bir deyişle soruya konu olan ayın mahiyeti değil, mahiyetin tanımlanmasını kolaylaştıran sıfatlardır. Ayın hallerini sormak ise ya ayın değişimlerindeki hikmeti ya da sebebi ortaya çıkarmayı hedeflemelidir. Sene-ay ilişkisi ve gece-gündüz döngüsü ile ilgili fikir sahibi olan muhatapların zamanın akışındaki hikmetlerin birçoğunu tecrübe ettikleri açıktır. Dolayısıyla bu sorunun, ayın geçirdiği evrelerin sebebi ile alakalı olduğu söylenebilir.¹⁹ Sebeb-i nüzûl rivayetlerindeki bilgiler de bunu doğrulamaktadır.

Sorunun ayın geçirdiği değişikliklerin sebepleriyle ilgili olması; buna karşın cevapta ayların insanların ibadetleri ve muameleleri için gerekli zamansal değerler olduğunun belirtilmesi edebî bir nükte taşımaktadır. Üslûbu'l-hakîm diye isimlendirilen²⁰ bu söz sanatı ile muhataba

18 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.dğr (Cîze: Dârü hicr, 2001), 3: 280-282; Atiyye Muhammed Sâlim, *es-Süâl ve'l-cevâb fî âyâti'l-Kitâb* (Medine: Mektebetü dâri't-türâs, 1987), 53-56.

19 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 194.

20 Ebû Yakub Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1987), 327.

beklediği cevap verilmemekte, soruyu soran kimse çok daha önemli olan bir noktaya yönlendirilmektedir. Bu şekilde esas dikkat edilmesi gereken husus ve sorulması gereken soru belirtilmekte; soruyu soran kimseye de üstü kapalı bir ihtar yapılmaktadır.²¹ Hz. Peygamber bir astronomi uzmanı değildir. Kur'an da bunun için indirilmemiştir. Dolayısıyla insanın ayların (zaman dilimlerinin) ibadet ve gündelik hayata dönük hikmetleri üzerine yoğunlaşması yerine vahyin kaynağından astronomiye dair bir bilgi beklentisine girmesi işi tersinden ele almak olacaktır. Âyetin evlere arkalarından girmenin iyilik olmadığını belirten ikinci kısmında yer alan ifadeler de bu manayla son derece uyumludur.²² Bu ifadeler, cahiliye döneminden beri uygulanan yanlış bir adete işaret ettiği gibi kinaye (kulağı tersinden tutmak) olarak da değerlendirilebilir. Ancak ister hakiki anlamda ele alınsın isterse kinaye olarak değerlendirilsin âyet, soruyu soranları kevnî delillerin asıl işlevine yönlendirmekte, onlara bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu bağlamda âyetin, modern dönem muhataplarının bilimsel verileri/bilgileri Kur'ân'ın ve kevnî delillerin asli gayeleri çerçevesinde tefsire konu etmesi gerektiğine dönük örtük bir mesaj taşıdığı da söylenmelidir.

1.2. Neyin İnfak Edileceğine Dair Soru ve Cevabı

Aynı kalıpla infak hakkında gelen sorulardan birisi, Bakara sûresi 215. âyette²³ yer almaktadır. Bu âyette bazılarının Hz. Peygamber'e ne infak edeceklerini sordukları belirtilmiş (يسألونك ماذا ينفقون), Hz. Peygamber'in ise onlara "İnfak edeceğiniz mallar, anne-babalarınız, yakın akrabalarınız, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir." şeklinde cevap vermesi söylenmiştir. Bu soruyla ve soruyu soranla ilgili kaynaklarda genellikle iki rivayete yer verilmektedir. Aktarıldığına göre, zengin ve yaşlı bir kimse

21 es-Seyyid eş-Şerîf Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâri'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), 27.

22 Üslûbü'l-hakîm sanatının bu âyette nasıl uygulandığı ile alakalı daha detaylı bilgi için bk. Alican Dağdeviren, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002), 124; Abdurrahman Ateş, "Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme (Evlere Kapılarından Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair)", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi = Journal of Mesned Divinity Researches]* 7/2 (2016): 9-30.

23 "Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir."

olan Amr b. Cemûh Hz. Peygamber'e neyi kime tasadduk edeceğini sormuş, bunun üzerine bu âyet inmiştir. Diğer rivayette ise Hz. Peygamber, kendisine gelen bir kimseye parasını sırasıyla kimlere harcaması gerektiğini söylemektedir.²⁴ Bu rivayetler, نزلت في رجل kalıbında gelmesi hasebiyle sebab-i nüzûl olma hususunda kesinlik bildirmemektedir.

Âyette neyin infak edileceğine dair soru, kime infak edileceği belirtilerek cevaplandırılmış; böylece muhatabın dikkati daha önemli olan bir hususa çekilmiştir. Nitekim infakın değer kazanması, yerine ulaşması ile mümkündür. Bununla birlikte قل ما أنفقتم من خير kısmının nelerin infak edileceğine dair bilgi ihtiva ettiği, ancak âyetin bu bilgiyi genişlettiği ve farklı bir noktaya evirdiği söylenebilir.

Rivayetleri dikkate aldığımızda muhatabın Hz. Peygamber'e hem ne infak edeceğini hem de infakı kime yapacağını sorduğu da düşünülebilir.²⁵ Bu durumda âyette muhatabın Hz. Peygamber'e yönelttiği iki sorudan birisi ifade edilmiş ve soru farklı bir çerçevede cevaplanmıştır. Zira öğrenme kastı ile yöneltilen sorulara farklı hususlara dikkat çekerek cevap verilebilir.²⁶ Anlaşılan, neyin infak edileceği sorusu, kime infak edileceği belirlendikten sonra daha anlamlıdır. Yanlış kimselere yapılan infak toplumun sosyal, ekonomik ve ahlâki yapısını bozacaktır. İnfak edilecek yer belirlenmediğinde veya doğru tespit edilmediğinde neyin infak edileceği sorusu da önemini yitirecektir.

1.3. Haram Aylarda Savaşmakla İlgili Soru ve Cevabı

Bakara sûresi 217. âyetteki²⁷ soru, haram aylarda savaşmakla ilgi-

24 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 69.

25 İbn Âşûr, bu sorunun nelerin infak edileceğine dair sorulmadığını düşünmektedir. Ona göre, Araplar zaten cahiliye döneminde infak eden ve nelerin infak edileceğini bilen kimselerdir. Bunların altın mı yoksa gıda mı infak edeceklerine dair bir soru yönelttikleri düşünülemez. Çünkü infaktan maksadın bir faydayı kendisine infak edecek kişiye ulaştırmak olduğunu herkes bilir. Dolayısıyla bu soru infakın nasıl ve kime yapılacağına dair olmalıdır ve cevap soruya mutabıktır. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 317-318. Ayrıca bk. Atiyye, *es-Sûâl ve'l-cevâb fî âyâtî'l-Kitâb*, 65.

26 Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (Kahire: Dârü ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1957), 2: 532-533.

27 "Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahtır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İcinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünya-

lidir. Literatürde bu soruyu soranların kim olduğu ve hangi olay bağlamında sordukları ile ilgili bir ihtilafın olduğu görülür. Meşhur rivayet, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Cahş riyasetinde Nahle denilen yere gönderdiği sekiz kişiyle ilgilidir. Hz. Peygamber bir mektup yazarak Abdullah'a vermiş, iki günlük mesafeyi kat ettikten sonra mektubu açmasını istemiştir. Abdullah mektubu açmış, Hz. Peygamber'in kendisinden Nahle denilen yere varıp Kureyşlileri gözetmesini ve Medine'ye haber ulaştırmasını istediğini okumuş; gereğini yerine getirmek üzere beraberindekilerle harekete geçmiştir. Nahle'ye ulaştıklarında Kureyşli bir kabile ile karşılaşmışlar, Müslümanlardan Abdullah b. Vâkid, Kureyşli gruptan Amr b. el-Hadramî'yi öldürmüştür. Abdullah b. Cahş ve beraberindekiler Kureyşli iki kişiyi ve mallarını alarak Medine'ye dönmüşlerdir. Cemâziyelâhir ayının son günü veya Recep ayının ilk gününde olduğu anlaşılan bu olay, haram aylarda insan öldürme yasağının delinip delinmediği ile alakalı ciddi bir karışıklığa sebebiyet vermiştir. Mekke'de "Muhammed Allah'a itaat ettiğini iddia ediyor; haram aylar yasağını ilk çiğneyen kendisi oldu." naraları atılmaya başlanmıştır. Mekke'den bir grup Hz. Peygamber'e gelerek Müslümanların haram olan bir ayda adam öldürmek suretiyle yasağı deldiklerini, kan akıttıklarını ve fitneye sebep olduklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber de başlangıçta ganimetleri almamış, Abdullah b. Cahş'a, "Ben sizin haram ayda savaşmanızı emretmedim." buyurmuşlardır. Abdullah, İbn Hadramî'yi öldürdükleri gece Recep ayının hilalini gördüklerini, bu olayın Cemâziyelâhir ayının son gününde mi yoksa haram olan Recep ayının ilk gününde mi vuku bulduğunu bilemediklerini söylemiştir. Bunun üzerine "Sana haram ayda savaşmaktan soruyorlar." âyeti inmiştir.²⁸

Âyetin bu olayın peşinden inmiş olması, kim hakkında indiği noktasında kesin bir bilgi ihtiva etmemektedir. Bu sebeple literatürde âyetin kimin sorusu üzerine indiği ile alakalı iki kanaat mevcuttur. Birincisi, bu âyet Müslümanların soruları üzerine inmiş; Müslümanlar, bu soruyu yaptıkları işin hükmünü öğrenmek, doğru mu yoksa yanlış mı yaptıklarını anlamak için sormuşlardır. İkincisi, âyet müşriklerin soruları üzerine inmiştir. Zira müşriklerin Müslümanların kusurunu ortaya çıkarmak ve

---

da ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdır."

28 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 71-72; İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azim*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. (Cîze: Müessesetü Kurtuba, 2000), 2: 286-288.

haksızlıklarını kanıtlamak amacıyla böyle bir soru sormuş olmaları muhtemeldir.²⁹

Bağlamsal (iç-dış) bilgiler dikkate alınarak soru tespit edilmeye çalışılacak olursa, bunun cihatla ilgili âyetlerden sonra savaş emrinin haram ayları kapsayıp kapsamadığına, eskiden beri uygulanan haram aylar yasağının İslâm tarafından iptal edilip edilmediğine dair Müslümanlar tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soru olduğu düşünülebilir.³⁰ Yahut bu sorunun hicretin yedinci yılında müşriklerin Hz. Peygamber'in umresini bitirdiğinde söyledikleri söz olduğu da akla gelebilir. Zira hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber'in umre yapmasına engel olan müşrikler, Allah'ın haram aylarda savaşmayı nehyettiğini duymuşlar, Hz. Peygamber'e haram aylarda savaşmanın yasak olup olmadığını sormuşlar; böylece onu bu aylarda savunmasız yakalayarak öldürmeye niyet etmişlerdir.³¹

Haram aylar uygulaması, dokunulmazlıkların korunduğu bir zaman dilimine dair konsensüstür. İslâm bu uygulamanın meşru olduğunu bildirmiş, özellikle zayıf oldukları dönemlerde umre gibi ibadetlerini, ticaretlerini ve yolculuklarını yapmaları için Müslümanlara bir imkân tanımıştır. Ancak bu uygulamanın tek taraflı işletilmesi ve bir tarafın menfaatlerine hizmet etmesi, adalet ilkesinin ihlal edilmesi manasına gelecektir. Toplumda baskın olan unsurların, ittifakları ve anlaşmaları, yaptıklarına meşruiyet kazandırmak için kullanması, haram aylar gibi uygulamaları amacından saptıracaaktır. Bu bağlamda sorunun Müslümanlara ait olduğunu varsayarsak, âyetin haram ayların dokunulmazlığını onadığı; ancak Müslümanların bu uygulamayı aleyhlerine çevirecek bir ortama fırsat vermemelerini bildirdiği anlaşılır. Zira âyette soruya verilen cevap, haram aylarda savaşmanın büyük bir iş-günah olmasıyla sınırlı değildir. Cevapta aynı zamanda, Allah'ın yolundan ve mescid-i haramdan alıkoymanın, Allah'ı inkâr etmenin, Mekkelileri yurtlarından çıkarmanın Allah katında daha büyük bir günah olduğu belirtilmektedir. Müşrikler cenahından geldiği düşünüldüğünde sorunun art niyetli olduğu zaten açıktır. Haram aylar yasağı, Müslümanların elini kolunu bağlayıp müşriklerin

29 Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 1: 274; Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali İbn Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984), 1: 237.

30 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 31.

31 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 145.

sinsi emellerine hizmet edecek bir uygulama değildir. Bu yasağı şu veya bu şekilde delenlere karşı müminlerin gösterecekleri misli tepki meşru müdafaadır. (el-Bakara 2/194) Bu bağlamda âyette verilen cevap, haram aylar yasağına riayet ediyor gibi görünüp çok daha büyük yıkımlara sebep olanların iç yüzlerini ve sinsi emellerini ortaya dökmekte, Müslümanlara ulusal-uluslararası anlaşmalarda gözetilmesi gereken hususlarla ilgili evrensel bir perspektif kazandırmaktadır. Müslüman toplumlar ve yöneticiler ulusal-uluslararası siyasetin kodlarını iyi okumalı, İslâm'ın aleyhinde kullanılan anlaşmaların hedeflerini gözlemleyebilmeli, kayıtsız teslimiyet yerine dokunulmazlığını ve haklarını koruyacak tepkiler ortaya koyabilmelidir.

1.4. İçki-Kumar ve Neyin İnfak Edileceği İle İlgili Sorular ve Cevapları

Bakara sûresi 219. âyette³² müminler tarafından sorulan iki sorudan bahsedilmekte ve bu sorulara cevap verilmektedir. Birinci soru içki ve kumarla ilgilidir. "Sana içki ve kumardan soruyorlar." şeklinde ifade edilen sorunun, "İçki ve kumar nelerdir?" manasında da "İçki ve kumarın hükmü nedir?" manasında da olması muhtemeldir. Ancak sorunun müminler tarafından sorulması ve cevabın hükme dair olması, ikinci ihtimali kuvvetlendirmektedir.³³ Bu âyetin Hz. Ömer, Muâz b. Cebel ve Ensar'dan bir grubun Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Resulü! Bize kumar ve içki ile ilgili hükmü açıkla. Zira içki ve kumar aklı başından alan ve malı zayi eden işlerdir." demeleri üzerine indiği aktarılmıştır. Bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde insanların içki içtiği ve kumar oynadığı, bu âyetin Medinelilerin Hz. Peygamber'e içki ve kumardan sormaları üzerine indiği belirtilmektedir.³⁴

Âyette, Hz. Peygamber'in içki ve kumarla ilgili bu soruya, "O ikisinde büyük bir günah vardır ve onların günahı menfaatlerinden fazladır." şeklinde cevap vermesi istenmiştir. Günah ve zarar içkinin kullanılması ve kumarın oynanması esnasında insanla ilişkili olarak ortaya çıkan vasıflar-

32 "Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz."

33 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 42.

34 Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 109.

dır. Bu âyet, geçici ve dünyevî birtakım faydalar sağlasa da içki ve kumarın kendisinden sakınılması gereken işler olduğunu ortaya koymakta, dolaylı olarak (delâletü'l-iltizâm) hem içkinin hem de kumarın yasak olduğunu belirtmektedir.³⁵ Bu yüzden bazı müelliflerin içkinin bu âyet ile haram kılındığını savundukları görülür.³⁶

Âyette yer alan ikinci soru, “Ne infak edelim?” sorusudur. Aktarıldığına göre, Muâz b. Cebel ve Sa‘lebe Hz. Peygamber’e gelmişler, yardıma muhtaçların ve ailelerinin olduğunu, bu durumda ne infak etmeleri gerektiğini sormuşlar, âyet de bunun üzerine inmiştir.³⁷ Ebû İshâk es-Sa‘lebî (ö. 427/1035), Hz. Peygamber’in müminleri infak etmeye teşvik ettiğini, bunun üzerine onların Hz. Peygamber’e neyi, kime infak edeceklerini sorduklarını belirtmektedir.³⁸ Âyette verilen, “İhtiyaçlarının fazlasını (infak etsinler)” cevabını, Bakara sûresi 215. âyetin sebep-i nüzûl rivayetinde yer alan Amr b. Cemûh’un sorusu ile ilişkilendirenler de vardır. Bu yaklaşıma göre Amr b. Cemûh’un sorusu 215. âyette kimlere infak edileceği, 219. âyette nelerin infak edileceği belirtilerek cevaplandırılmıştır.³⁹

İçkiye ve kumara yatırılan paranın yahut da içki masalarında ve kumar toplantılarında güya dostlar için yapılan harcamaların kişinin ailesine, akrabasına ve fakirlere yapılmasını salık veren bu âyet, İslâm toplumunda ekonomi yönetimini belirleyen önemli prensiplerden birini ihdas etmiştir. İnsanların sorumlulukları altında bulunan aileleri, akrabaları ve bakımını üstlendikleri kimseler vardır. Malın hepsini infak etmek, kişinin kendisini ve ailesini infaka muhtaç bir duruma düşürecek, bu sefer de infak edenler başkasının yapacağı yardımı bekleyeceklerdir.

215. âyette zikredilen ماذا ينفقون sorusunun cevabında buradaki ifadelerin de zikredilmesi mümkün iken aynı sorunun farklı bir cevapla bu

35 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. İsmail Karaçam v.dğr. (Fatih: Azim Dağıtım, ts.), 2: 91.

36 Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzey, *et-Teshîl li ‘ulûmi’t-tenzîl*, thk. Muhammed b. Seyyidî Muhammed Mevlây (Kuveyt: Dârü’l-d-ıyâ, 2013), 1: 108.

37 İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2: 291.

38 Ebû İshâk Ahmed es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dârü İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 2002), 2: 152.

39 Bk. Nâsıru’d-dîn Ebû’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, ts.), 1: 138; Ebüssuûd Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâye’l-Kitâbi’l-Kerîm*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetü’r-Riyad el-hadîse, ts.), 1: 341.

âyette tekrarlanması dikkatten kaçmamaktadır. Bu bağlamda infakla ilgili cevabın, adeta âyetin başında geçen يسألونك عن الخمر والميسر sorusunun cevabı üzerine terettüp ettiği görülmektedir. Zira bu soru, içkinin ve kumarın zararlarını gözeterek bunların maddi getirilerinden vazgeçmesi istenen bir toplumun vereceği doğal bir tepki olarak da okunabilir. Her hâlükârda bu cevap, sosyal yardım ve sorumlulukla ilgili genel bir çerçeve çizmekte, içki-kumar gibi alışkanlıkların ekonomik zararlarına vurgu yapmaktadır. Bu prensiplerin sorulan bir soruya verilen basit bir cevap olarak algılanması oldukça yanlış sonuçlara neden olacaktır. Zira aynı soruya verilen farklı cevaplar, vahyin prensiplerini vaz ederken izlediği evrensel ve özgün üslubunu ortaya koymaktadır. Bu üslup ve prensiplerin Hz. Peygamberimiz ve ashabın örneğinde tecessüm etmiş hali ise gelecek nesiller için ideal devlet-toplum prototipi teşkil etmektedir.

1.5. Yetimlerle İlgili Soru ve Cevabı

Bakara sûresi 220. âyetteki⁴⁰ soru yetimlerle alakalıdır. Bu âyette Hz. Peygamber'e sana yetimlerden sorarlar buyurulmakta ve onlar hakkında yapılacak ıslahın hayırlı/daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Aslında infakın miktarını belirleyen âyette olduğu gibi bu âyette de yetimlerle ilgili hükümlerin uygulanması hususunda ideal davranış biçiminin üzerinde durulmaktadır. İslâm yetimlerin mallarına sahip olmak için onlarla evlenen veya çocuklarını evlendiren, yetimleri ezen ve sömüren bazı Arapların cahiliyeden kalma adetlerini ortadan kaldırmıştır. Kur'an'da, yetimlerin haklarına riayet edilemediği durumlarda başka kadınlarla evlenilmesi gerektiği (Nisâ 4/3), zulmederek yetimin malını yiyenlerin karınlarına ateşi indirdikleri (Nisâ 4/10), yetimlere adil davranılması gerektiği (en-Nisâ 4/127), yetimin malına ancak iyi bir niyet ve tutumla yaklaşılması gerektiği (el-En'âm 6/152) gibi mevcut algıyı ve uygulamayı ortadan kaldıran müteaddit âyetler vardır. Bu âyetlerin tehdidinden korkanların kendilerini yetimlerle bir arada bulunmaktan ve onların mallarına yaklaşmaktan sakındıkları, yetimlerle birlikte yemeyip içmedikleri, bu sebeple yetimlerin mallarının zarara uğradığı ve geçimlerinin zorlaştığı aktarılmıştır.⁴¹ Anlaşılan bu husus, toplumda bir ikileme

40 "Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten den bozanı ayırıp bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir."

41 Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1: 280; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1: 138; İbn Kesîr, *Tefsî-*

sebepl olmuş, âyetlerin tehdidi ile yetimlerin bu durumu arasında ne yapacağını bilemeyenler olmuştur. Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) bu çerçevede soruyla ilgili yaptığı tespit dikkat çekicidir. Râzî'ye göre bazıları bu hususla ilgili Hz. Peygamber'e soru sormuş olabilir. Ancak ortada bir soru olmadığı halde insanların, böyle bir durumda nasıl davranacaklarını Allah'ın açıklaması noktasında bir beklenti içerisine girmiş olmaları da muhtemeldir. Dolayısıyla Râzî'ye göre bu âyette verilen cevap, fiili bir soruya (hacet) dair de olabilir.⁴²

Âyet, yetimler hakkında yapılacak ıslahın daha hayırlı olduğunu belirtirken, onların ilim ve edep bakımından en güzel biçimde yetiştirilmesi kadar mallarının da en uygun şekilde değerlendirilmesi gerektiğini kastediyor olmalıdır.⁴³ Bu ıslahın hayırlı/daha hayırlı olması ise hem yetimlerle hem de onların sorumluluğunu üstlenen kimselerle alakalıdır.⁴⁴ Yetimin malını yemek veya yetimi kendi haline bırakmak gibi iki uç tavırdan birini sergilemek, İslâm'ın öngördüğü bir tutum değildir. Mümin yetimle birlikte olmalı, onun sorumluluğunu üstlenmeli, onu kollamalı ve gözetmeli; ancak bunu maddi bir çıkara dönüştürmeye asla teşebbüs etmemelidir. Âyette geçen, "Eğer onlarla karışırsanız onlar sizin kardeşlerinizdir." cümlesi de yetimlerle bir arada bulunma, onların eğitimlerini ve sorumluluklarını üstlenme gibi hususların gerekliliğini tekit etmektedir.⁴⁵

Yine bu âyette, Allah'ın bozguncu ile ıslah edeni bilip birbirinden ayırt edeceğinin vurgulanması, verilen mesajı tikel bir olgunun ötesine taşımaktadır. Nitekim âyet, yetimlerle ilgili ideal davranış biçimini tavsif ederken, bu uygulamayı delme eğiliminde olanları uyarmaktadır. Toplumda zahiren yetimi kollar gibi davranıp onlar üzerinden nemalanmaya çalışan gruplar olabilir. Bunlar, kendilerini ve amaçlarını insanlardan gizleyebilirler. Ancak Allah, samimi olarak yetimin yararını gözetene ile fesat arayışında olanı birbirine karıştırmaz.

Allah'ın, ifsat eden ile ıslah edeni birbirinden ayıracağını bildiren ifadeler hem tehdit hem de müjde içermektedir. Dolayısıyla her ne kadar soru netleştirilmeye çalışıldıkça tikel olaylar/kişiler tespit edilebilse de

---

ru'l-Kur'âni'l-Azîm, 2: 294-295.

42 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 53-54.

43 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 356.

44 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 55.

45 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 357.

âyetin bu olayların/kişilerin ötesinde genel prensipler vaz ettiği ve İslâm toplumunu inşa eden ideal davranış biçimlerine dair mesajlar verdiği görülmektedir. Üstelik bu mesajlar, daha amele dönüşmemiş niyetlere veya insanlardan gizlenen sinsi emellere uzanmaktadır. Bu bağlamda âyetin, soru formuna dökülmemiş davranışlara verdiği cevaplar gözden kaçırılmamalıdır.

1.6. Hayızla İlgili Soru ve Cevabı

Bakara sûresi 222. âyette⁴⁶ aynı kalıpla gelen soru hayızla ilgilidir. Hz. Peygamber'in bu soruya, "O bir rahatsızlıktır. Hayız halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendiklerinde Allah'ın size emrettiği yerden yaklaşın." şeklinde cevap vermesi söylenmiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette bu soruyu Amr b. Dahdah'ın sorduğu belirtilmektedir.⁴⁷ Diğer rivayetlerde ise soruyu kimin sorduğu net olarak bilinmemekte, ancak soruyu hazırlayan olaylara dair detaylar verilmektedir. Enes b. Mâlik'ten aktarıldığına göre Yahudiler, hayızlı olduklarında kadınlarını evlerinden çıkarırlar, onlarla beraber yemezler, içmezler ve aynı evde bulunmazlarmış. Bu husus Hz. Peygamber'e sorulmuş. Bunun üzerine bu âyet inmiş. Hz. Peygamber onlara kadınlarla aynı evde bulunmalarını ve cinsel ilişki dışında yaşantılarında bir kısıtlamanın olmayacağını söylemiştir.⁴⁸ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr'a (1879-1973) göre, Yahudilerin ve Hristiyanların hayızlı kadınlarla ilgili tutumları, Müslümanları bir ikilemde bırakmış olmalıdır. Dolayısıyla onları Hz. Peygam-

---

46 "Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever."

47 Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl'l-Kur'ân*, 77; Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 43.

48 Rivayetin devamında Yahudilerin Hz. Peygamber hakkında "Bu adam bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı." Dedikleri aktarılmaktadır. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr ile Abbâd b. Bişr Hz. Peygamber'e gelmişler, Yahudilerin söylediklerini aktarmışlar ve hayız halinde kadınlara yaklaşmakla ilgili soru sormuşlar. Bu soru karşısında Hz. Peygamber'in yüzü değişmiş, etrafındakiler onun kızdığını zannederek endişelenmişler. Ancak Hz. Peygamber kendisine hediye olarak gelen yoğurttan bu iki kişiye ikram etmiştir. Muhyissünne Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. (Riyad: Dârü Tayyibe, 1989), 1: 256; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebûbekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Muhammed Rıdvân Araksûsî, Mâhir Habbûş (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2006), 3: 474.

ber'e hayız halinden sormaya yönelten sebep bu tereddüt halidir.⁴⁹

Her ne kadar âyette sadece, "Sana hayızdan soruyorlar." denilse de bu sorunun, hayızlı kadınlarla (onlara nasıl davranmakla) veya hayız halinde kadınlara yaklaşmakla ilgili olduğu görülmektedir.⁵⁰ Cemâleddin el-Kâsımî (1866-1914) bu soruyu, "Hayız kanı, hayız gören kadınlardan uzaklaşmayı gerektirir mi?" şeklinde takdir etmektedir. Ancak bu takdirin de hayızlı kadınlara yaklaşmakla ilgili olduğu görülmektedir.⁵¹ Cevapta hayızın bir sıkıntı ve zarar olduğunun belirtilmesi ve bunun peşinden kadınlara temizleninceye kadar yaklaşmanın yasaklanması, illet-hüküm ilişkisi açısından çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim âyette hayızlı iken kadınlara yaklaşmanın yasaklığı, hayız kanının çeşitli zararlara sebep olmasıyla ilişkilendirilmiştir (هو اذا). Bu illet, zarar doğuran şeylerden kaçınılmasının gerekliliğini rasyonalize etmektedir. Bu bağlamda âyette *îsî* kelimesinin belirsiz (nekra) olarak zikredilmesi, bu zararın farklı cihetlerden (erkek-kadın-şeriat-tıp) ele alınabilecek bir hüviyet arz ettiğini göstermektedir. Ancak bununla yetinilmemiş hayız halinde kadınlara yaklaşmak şer'an de yasaklanmıştır (فاعتزلوا النساء في المحيض ولا تقربوهن حتى يطهرن).⁵² Kurulan bu irtibat, İslâm'ın vaz ettiği hükümlerin insanın fitratı ve fizyolojik yapısı açısından ne denli uygun ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.⁵³ Ayrıca illet-hüküm arasındaki bu ilişki, genel olarak hükümlerin teşriî noktasında muhataba bir bakış açısı kazandırmaktadır.⁵⁴

1.7. Helal Olan Yiyeceklerle İlgili Soru ve Cevabı

Mâide sûresi 4. âyet,⁵⁵ yenmesi helal ve haram olan yiyeceklerin bildirildiği bir siyakta gelmektedir. Bu âyette bazılarının Hz. Peygamber'e

49 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 364-365.

50 Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semarkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1993), 1: 205.

51 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 2: 560.

52 Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 2: 560.

53 Alican Dağdeviren, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar*, 203.

54 Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnâd Dâvûdî (Dimesşk: Dârü'l-kalem, 2002), 72; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2: 365.

55 "Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır. Yırtıcı hayvanlardan olup Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin; üzerine Allah'ın adını da anın. Allah'tan korkun, şüphesiz Allah'ın hesabı pek çabuktur."

kendilerine neyin helal kılındığını sordukları aktarılmakta; Hz. Peygamber'den de onlara, "Temiz olan şeyler ve Allah'ın size öğrettiklerinden öğreterek evcilleştirdiğiniz avcı hayvanların tuttukları size helal kılındı." demesi istenmektedir. Âyette yer alan soru ile ilgili rivayetlerin iki olay etrafında toplandığı görülür. Ebû Râfî'den aktarıldığına göre bir defasında Cebrail Hz. Peygamber'e gelmiş, huzuruna varmak için izin istemiş, kendisine izin verildiği halde kapıda beklemiş, Hz. Peygamber sebebini sorunca "Biz içerisinde köpek veya suret bulunan eve girmeyiz." demiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber, Ebû Râfî'ye Medine'deki köpekleri öldürmesini emretmiştir. Bu olaydan sonra bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelerek kendilerine neyin helal kılındığını sormuşlardır. Bu soru üzerine Mâide sûresi 4. âyet inmiş, Hz. Peygamber de "Biriniz köpeğini av için gönderip Allah'ın ismini andığında, o köpek de avı yakalayıp getirdiğinde, köpek ona dokunmamışsa (yememişse) avı yesin." buyurmuşlardır. Diğer rivayette ise Adiy b. Hâtim ve Zeyd b. el-Mühelhil Hz. Peygamber'e gelip, "Ey Allah'ın Resülü! Biz köpek ve doğanlarla avlanan bir topluluğuz. Âl-i Zerîh'in ve Âl-i Ebî Cüveyriye'nin köpekleri yaban ineklerini, eşeklerini ve geyikleri avlıyorlar. Biz bunların bir kısmına yetişip boğazlıyoruz. Bir kısmına ise yetişemiyoruz. Allah leşi haram kıldı. Bize onlardan hangisi helal olur?" diye sormuşlar ve bu âyet inmiştir.⁵⁶

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye (ö. 310/923) göre birinci rivayet, Hz. Peygamber'in köpeklerin öldürülmesini emretmesi üzerine bazı kimselerin av ve benzeri amaçlarla besledikleri köpeklerin ve köpeklerin avladıklarının helal mi yoksa haram mı olduğunu öğrenmek için sordukları soruya açıklık getirmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi (1878-1942), birinci rivâyetin dördüncü âyetin haram kılma âyetinden (yani üçüncü âyetten) önce indiğine, ikinci rivayetin ise dördüncü âyetin haram kılma âyetinden sonra indiğine delalet ettiğini belirtmektedir. Nitekim ikinci rivayette helallik-haramlık sorusu boğazlama ile ilişkilendirilmektedir. Bir önceki âyette boğulmuş, darbe almış, yüksekte düşmüş, boynuzlanmış ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlara ölmeden önce yetişilip boğazlanması durumunda helal olacağı belirtilmektedir.⁵⁷

İbn Atiyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) ve Ebû Hayyân el-Endelüsî'ye

56 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 194; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü Hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsât el-İslâmiyye, 2003), 5: 190-192.

57 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 162.

(ö. 745/1344) göre cevaba baktığımızda bir kimsenin Hz. Peygamber'e genel olarak helal kılınan yiyeceklerden sormuş olması gerekir. (ماذا أحل لهم) Sebeb-i nüzûl rivayetlerinde ise köpeklerin beslenmesi veya avladıkları gibi daha tikel olaylar üzerinde durulmaktadır. Bu tablo bize, âyette hususi soruya umumi bir cevabın verildiğini gösterir. Yani Hz. Peygamber kendisine sorulan tikel bir soruya bütün yönleriyle cevap vermiştir. Hadislerde bu üslubun örnekleriyle sıklıkla karşılaşılmaktadır.⁵⁸

Bu âyette يسألونك ifadesinin geniş zaman kalıbı ile gelmesi, sorunun bir önceki âyette haram kılınanlar duyulduktan sonra mı yoksa bundan önce mi sorulduğu hususundaki ikilemi geride bırakmaktadır. Bu hususa dikkat çeken İbn Âşûr, يسألونك ifadesinin geniş zaman kipinde gelmesinin, sorunun tekrarlanacağına veya tekrarlanma ihtimalinin bulunduğuna işaret ettiğini belirtmektedir. Eğer Hz. Peygamber'e bu konuda bizatihi bir soru yöneltilmemişse bu ifade ile sorunun gelebileceği belirtilmiş olur. (Eğer sana sorarlarsa...) Çünkü insanın helal ve haram olan hususları netleştirme gibi bir gayrete girmesi son derece tabiidir. Dolayısıyla o gün olmasa da başka bir gün bir önceki âyette yer almayan hususlardan hangisinin helal, hangisinin haram olduğu sorusu sorulacaktır. İbn Âşûra göre ortada bir soru yoksa ve âyette hüküm, "Sana soruyorlar." ifadesinin peşinden vaz ediliyorsa bununla hükme gösterilmesi gereken ehemmiyet vurgulanmış olur.⁵⁹ Nitekim Râzî'nin de belirttiği üzere, ماذا أحل لهم sorusunun, olayın keyfiyetini beyan ettiği düşünülebilir.⁶⁰

1.8. Ganimetlerle İlgili Soru ve Cevabı

Hz. Peygamber'e ganimetlerle sorulan soru, Enfâl sûresinin ilk âyetinde⁶¹ geçmektedir. Bu soruya sebep olan olayın Bedir günü yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu konudaki rivayetler çeşitlidir. Sa'd b. Ebî Vakâs'tan rivayet edildiğine göre, Bedir günü Sa'd'ın kardeşi öldürülmüş o da bunun karşılığında Saîd b. el-Âsî'yi öldürmüş ve onun kılıcını alarak

58 İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 156; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1993), 3: 444.

59 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6: 110.

60 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 144.

61 "Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin."

Hız. Peygamber'den bu kılıcı kendisine ganimet olarak vermesini istemiştir. O, bu isteğini üç defa tekrarlamasına rağmen Hız. Peygamber her defasında Sa'd'ın kılıcı ganimetlerin toplandığı yere koymasını emretmiş; o kılıcın ne kendinin ne de Sa'd'ın olduğunu belirtmiştir. Bu âyet indikten sonra Hız. Peygamber Sa'd'ı çağırarak artık kılıcın kendisinin olduğunu ve onu Sa'd'a verdiğini söylemiştir. Başka bir rivayette, Ubâde b. Sâmit'e En-fâl sûresi sorulmuş, o da "Bedir günü ganimetlerle ilgili anlaşmazlığa düş-tüğümüzde bizim hakkımızda indi. Ganimetlerle ilgili tavrımız uygunsuz olunca Allah onları bizden alıp Resulüne verdi. Daha sonra Hız. Peygamber aramızda eşit olarak dağıttı." demiştir. İbn Abbas'tan aktarıldığına göre, Bedir günü Hız. Peygamber savaşta başarı elde edenlere vaatlerde bulunmuş, gençler savaş meydanına atılmış, yaşlılar sancakların altında kalmışlardır. Ganimetler dağıtılırken gençler kendilerine vadedilenleri istemişler, yaşlılar ise gençlere "Kendinize fazladan bir pay talep etmeyin. Zira siz muzaffer olmasaydınız peşinizden biz gelecektik." demişlerdir. Tartışma Hız. Peygamber'e taşınmış ve bu âyet inmiştir. Bazı rivayetler ise Bedir savaşından sonra müşriklerin peşinden giden, meydana kalıp ganimetleri toplayan ve Hız. Peygamber'in etrafında bulunup onu düşmandan koruyan gruplar arasında ganimetlerin kimin hakkı olduğu hususunda cereyan eden tartışmalara dairdir.⁶²

İbn Âşûr'a göre, sûrenin bu soruyla başlaması, Müslümanların ganimetlerle ilgili bilgi sahibi olmadıklarını gösterir. Ona göre, Müslümanlardan Hız. Peygamber'e bunu açıkça soranlar olduğu gibi ganimetlerle ilgili tartışmaya giren ve bu konudaki hükmün açıklanmasını bekleyenler de vardır. Burada sorulan, ganimetlerin hükmüdür. Fiilin geniş zaman kipinde gelmesi, sorunun tekrar tekrar veya bir anda çok kişi tarafından sorulduğunu gösterir. Bu da ganimetlerin kimin hakkı olduğu hususunda savaşa katılanlar arasında bir ihtilafın bulunduğunu kanıtlamaktadır.⁶³

Âyette, "De ki: Ganimetler Allah ve Resulünüdür." buyrulurken bunları dağıtma hususundaki yetkinin Hız. Peygamber'de olduğu, bu konudaki tartışmalara ve anlaşmazlıklara son verilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁶⁴ (Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin) Burada "enfâl" kelimesi ile düş-

62 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11: 12-20; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7: 6-14.

63 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9: 248.

64 Ebû'l-Berekât Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi (Beirut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1998), 1: 629.

mandan savaşılarak alınan ganimetlerin mi savaşılmadan alınan “fey”in mi yoksa Hz. Peygamber’in savaşanlara, yaptıkları karşılığında fazladan verdiği “nefel”in mi kastedildiği ile ilgili ihtilaflar söz konusudur.⁶⁵ Bu âyetin Enfâl sûresi 41. âyet⁶⁶ ile neshedildiği görüşünün temelinde de “enfâl” kelimesine yüklenen anlam vardır. Bu âyette canlarını, ailelerini, malları geride bırakıp Allah rızası için cihada çıkan ashabin Bedir’den sonra ganimetler hususunda bir anlaşmazlığa düştükleri anlatılmaktadır. Âyette geçen ifadeler, arka planda yaşanan ve rivayetlerde geçen tabloyu canlı bir şekilde sunmaktadır. Allah’tan korkma, araları düzeltme, imanın bir gereği olarak Allah’a ve Resulüne itaat etme hususunda yapılan ihtarlar, ashabi savaş öncesinde sahip olduğu samimi duygulara yeniden yönlendirmektedir. Zaferin ve maddi gücün, takvanın üstünü örtmesine müsaa-de edilmemektedir. Bütün dünya nimetleri gibi ganimetler de Allah’ındır. Bu konudaki hüküm O’na ve Resulüne aittir. Dolayısıyla müminlerin bir an önce aralarını düzeltmeleri, maddi çıkarların din kardeşliğine zarar vermesine engel olmaları gerekir. Allah’ın ve Resulünün taksimine rıza göstermek takvanın kendisidir.

Bu âyette ganimetlerle ilgili sözün Allah’a ve Resulüne bırakıldığı ifade edilirken tikel bir olay üzerinden İslâm toplumunu inşa eden vazgeçilmez bir prensibe vurgu yapılmaktadır. Nitekim iman, Hz. Peygamber’in hükmüne uymayı, iman kardeşliğinin zedelenmesinin önüne geçmeyi gerekli kılar. Ganimetlerle ilgili hüküm ise sûrenin 41. âyetinde detaylı olarak açıklanmaktadır.⁶⁷

2. Gayba Dair Sorular ve Cevapları

Kur’an’da يسألونك عن kalıbıyla gayba dair sorulmuş beş soru bulunmaktadır. Bunlardan üçü kıyametle, biri ruhla, diğeri ise geçmişte yaşamış bir şahsiyetle alakalıdır. A’raf sûresi 187. âyet⁶⁸ ile Nâziat sûresi 42.

65 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2: 292.

66 “Allah’a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz bilin ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.”

67 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 2: 461.

68 “Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!” Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah katında-

âyette⁶⁹ kıyamet kelimesi soruya nesne olmuştur. (يسألونك عن الساعة) Her iki âyette de Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağı sorulduğu bildirilmektedir. Kaynaklarda A'raf sûresi 187. âyetteki soruyu Yahudilerin veya müşriklerin sorduğu kaydedilmiştir. İbn Abbas'tan aktarıldığına göre, Yahudi olan Cebel b. Ebî Kuşeyr ve Şemvâl b. Zeyd Hz. Peygamber'e "Eğer peygambersen bize kıyametin ne zaman olacağını söyle. Çünkü biz onu biliyoruz." demişlerdir. Katâde'den aktarıldığına göre ise Kureyşliler Hz. Peygamber'e "Biz akrabayız. Kıyametin ne zaman kopacağı sırrını bizimle paylaş." demişler, âyet bunun üzerine inmiştir.⁷⁰ İbn Âşur sûrenin Mekki olduğunu, dolayısıyla Yahudilerle ilgili rivayetin sebab-i nüzûl olamayacağını belirtmiştir.⁷¹

Bu âyette Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağını ancak Allah'ın bileceğini ve vakti gelince onu sadece Allah'ın koparacağını söylemesi emredilmiştir. Âyette, "Sanki sen onu çokça sorup bilgi sahibi olmuşsun gibi sana soruyorlar." (يسألونك كأنك حفي عنها) ifadeleri ile soru tekrarlanmaktadır. Bu soruya cevap olarak da "De ki: Onun bilgisi Allah'ın katındadır. Ancak insanların çoğu bunu bilmezler." denmiştir. Râzî birinci sorunun kıyametin kopma zamanı ile ikinci sorunun ise kıyametin ağırlığı, şiddeti ve azameti ile ilgili olduğunu belirtmektedir.⁷²

Nâziât sûresi 42. âyette sorulan aynı soruya, "Sen nereden bilip anlatacaksın, onun ilmi Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarıcısın." şeklinde cevap verilmektedir. Bu âyetin sebab-i nüzûlü genel değerlendirmelerden ibarettir. Rivayetlerde genellikle Hz. Peygamber'e kıyametle ilgili çok soru sorulması sebebiyle bu âyetin indiğinden bahsedilirken İbn Abbas'tan gelen bir rivayette soruyu soranların müşrikler olduğu ve soruyu dalga geçmek amacıyla sordukları belirtilmektedir.⁷³

Her ne kadar bu soruların altında farklı niyetler olsa da Allah, Hz. Peygamber'den bu niyetleri görmezden gelerek kararlı bir şekilde soruyu cevaplamasını istemiştir. Nitekim, kıyametin vaktini Hz. Peygamber'in bilememesi onun peygamberlik vasfına bir hale getirmemekte; Allah ka-

---

dır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."

69 "Ne zaman gelip çatacak? diye sana kıyameti sorarlar."

70 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 194; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6: 469.

71 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9: 201.

72 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 86-87.

73 Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 285.

tındaki değerinden hiçbir şey eksiltmemektedir. Hz. Peygamber'e yapılan hitaplar adeta onların yüzlerine çarpılmaktadır.⁷⁴ Üstelik verilen cevaplar onların bekledikleri gibi olmayıp onları, esas dikkat kesilmeleri gereken noktaya yönlendirmektedir. Bu soru sadece Yahudi ve müşriklere özgü değildir; -her ne kadar farklı niyetlerle olsa da- her çağda her insanın sorabileceği bir sorudur.⁷⁵ Bu açıdan verilen cevabın aynı zamanda insanın fitratından kaynaklanan bir soruyla ilişkili olduğu da anlaşılmaktadır.

Tâhâ sûresinde yeniden dirilmenin ve kıyamet ahvalinin anlatıldığı bir bağlamda gelen 105. âyette⁷⁶ ise bazılarının Hz. Peygamber'e dağlardan sordukları belirtilmektedir. Siyaka bakıldığında bu kimselerin mahlukatin parçalara ayrıldıktan sonra yeniden yaratılmasını imkânsız gören müşrikler olduğu düşünülmektedir. Soru da dalga geçme kastıyla sorulmuştur. İbn Cüreyc'ten bu kimselerin Kureyşliler olduğu ve "Ey Muhammed Rabbin kıyamet günü bu dağları ne yapacak?" diye sordukları rivayet edilmiştir.⁷⁷ İbn Abbas ise bu kişinin Sakîf kabilesinden bir adam olduğunu ve Hz. Peygamber'e "Kıyamet günü Allah dağları nasıl yapacak?" diye sorduğunu aktarmaktadır.⁷⁸

Kur'an'da يسألونك عن (قل) kalıbında gelen sorular içerisinde sadece bu âyette cevabın (قل) başına fe harfi gelmiştir. Râzî'ye göre bu soru haşrin olmayacağı iddiası ile sorulmuş bir sorudur. İtikatla ilgili bu gibi meselelerde beyanın gecikmesi söz konusu olamaz. Bu sebeple bu âyette soru ta'kib bildiren fe ile cevaplanmıştır.⁷⁹ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854), bu harfin, haşrin mümkün olmadığına dair düşüncüyü o an çürütmek (ta'kib) için veya bu hususta itikada zarar verecek herhangi bir vehimden kişiyi korumak için geldiğini söylemektedir. Bunlardan birincisi sorunun müşrikler tarafından, ikincisi ise müminler tarafından sorulduğu saikiyle yapılan tespitlerdir.⁸⁰ Bununla birlikte bu sorunun sorulmadığını, âyetin, "Eğer sana dağlardan sorarlarsa onlara de ki:" manasında

74 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30: 95.

75 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9: 202.

76 "Sana dağları soruyorlar. De ki: "Rabbim onları un ufak edip savuracak."

77 Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 173.

78 Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5: 294.

79 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 117.

80 Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* (Beyrut: Dârü'ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.), 16: 261.

olduğunu belirtenler de vardır.⁸¹ Anlaşılan bu yorumda “fe” mahzuf bir şartın cevabı olarak düşünülmektedir.

Aslında âyette sorulan bu soru kıyameti inkâr edenlere dair bir zihin okumasıdır. O gün sorulmuş, daha sonra da tekrarlanması muhtemel olan bir sorudur. Kıyameti inkâr edenlerin görüşlerine mesnet kıldıkları temel argüman, kainattaki alışılmış düzendir. Ölenlerin geri dönmemesi, kainattaki düzenin sürekliliği ve dağların sapsasağlam yerinde durması, bu kimselerin kıyametin kopmayacağını ispat için kullandıkları öncüllerdir. Âyette Hz. Peygamber’e bu soruyu soranlara veya soracaklara o gün Allah’ın dağları kum gibi ufalayıp rüzgarda savuracağını, dağları çukursuz ve tümseksiz bir şekilde dümdüz edeceğini bildirmesi söylenmektedir. Bu şekilde ilk defa yaratan Allah’ın alışılmışın dışında dünyayı yerle bir edeceği ve kendisinden medet umulan dağları un ufak kılacağı vurgulanarak Allah’ın kudretine vurgu yapılmaktadır.

Kur’an’da bu kalıp ile gayba dair sorulan diğer iki sorunun birinde ruh (İsrâ 85),⁸² diğerinde ise geçmişte yaşamış bir karakter, Zülkarneyn konu edilmektedir (Kehf 83).⁸³ Kaynaklarda genellikle her iki sorunun da Yahudiler tarafından sorulduğu veya müşriklere telkin edildiği aktarılmaktadır. Rivayete göre, Abdullah b. Mes’ûd Hz. Peygamber’le Medine’de bir tarlada yürürken Yahudilerden bir gruba rastlamışlar, bu grup aralarında konuşup Hz. Peygamber’e ruh hakkında soru sormuştur. Hz. Peygamber bu soru üzerine bir süre beklemiş ve peşinden İsrâ sûresinin 85. âyeti inmiştir. Başka bir rivayete göre ise Kureyşliler, Yahudilerden Hz. Peygamber’e sormak için kendilerine bir soru öğretmelerini istemişler, Yahudiler de onlara ruh hakkında sormalarını tavsiye etmişlerdir. İbn Abbas’tan aktarılan rivayette ise Yahudiler Hz. Peygamber’e, “Ruh nedir? Allah’tan olduğu halde ruha nasıl azap edilir?” gibi sorular sormuşlar, Hz. Peygamber Cebrail bu âyeti indirinceye kadar onlara cevap vermemiştir.⁸⁴

Bazı rivayetlerde ise her iki soru da (ruh-Zülkarneyn) aynı olayın parçası olarak aktarılmaktadır. İbn Abbas’tan rivayet edildiği üzere, Ku-

81 Bk. Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 2: 383.

82 “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.”

83 “Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: Size onunla ilgili bir parça okuyacağım.”

84 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9: 71-72.

reyşliler Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebî Muayt'ı Medine'de bulunan Yahudi din alimlerine gönderirken şöyle söylemişlerdir: "Onlara Muhammed'den sorun, onun durumunu anlatın, sözlerini aktarın. Onlar kitap ehli, bizim bilmediğimiz bilgilere hakimler." Bunun üzerine Nadr ve Ukbe Medine'ye gelerek kendilerine söyleneni yapmışlardır. Hahamlar ise onlara şöyle demişlerdir: "Ona, Ashâb-ı Kehf, doğu ile batının en uzak bölgelerine ulaşan kişi (Zülkarneyn) ve ruh hakkında sorun. Eğer bunlarla ilgili bilgi verebilirse peygamberdir, aksi takdirde yalan söylüyordur." Bu iki kişi Mekke'ye dönmüşler, Hz. Peygamber ile kendileri arasındaki meseleyi sonlandıracak bir bilgiye ulaştıklarını söylemişler, sonrasında Hz. Peygamber'e giderek bu soruları sormuşlardır. Bunun üzerine ruh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn ile ilgili âyetler inmiştir.⁸⁵ Bu rivayetin başka bir tarikinde Yahudilerin, "Eğer bu üç sorudan hepsine cevap verir veya hiçbirine cevap veremezse peygamber değildir. İkisine cevap verir, birine cevap vermezse peygamberdir." dedikleri aktarılmaktadır.⁸⁶ Taberî'nin zikrettiği bir rivayette ise Zülkarneyn ile ilgili soru Ehl-i kitap tarafından sorulmaktadır.⁸⁷

Ruhla ilgili soruya, ruhun ancak Allah'ın bileceği bir mahiyete sahip olduğu belirtilerek cevap verilmiştir. Soruyu Yahudiler veya Yahudilerin telkinleri ile hareket eden Kureyşlilerin sorduğu düşünülürse kelimenin Kur'an'daki kullanımlarının değil (Kur'an-Cebrâil), Arap dilindeki karşılığının kastedildiği anlaşılır.⁸⁸ Bu bir mahiyet sorusudur; ancak cevapta soruyu yöneltenlere mahiyetle ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Zülkarneyn ile ilgili soruya karşılık Hz. Peygamber'den, "Size ondan bir hatıra okuyacağım" demesi istenmiştir. Bu cevapta fiilin gelecek zaman formunda kullanılması Hz. Peygamber'in vahiy yoluyla kıssayı alıp onlara bildireceğine işaret etmektedir. Âyette geçen "zikır" kelimesi ise (ذَكَرَ سَأَلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا) kıssanın bir tarih malzemesi gibi kullanılmayıp, muhatap-

85 Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, 168.

86 Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5: 125.

87 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 368-369. Burada sebab-i nüzûl rivayetleri bağlamında bu âyetlerin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu tartışmalarına girmek istemiyoruz. Yine ruhun mahiyeti, bilinebilirliği, ceset ile olan ilişkisi veya Zülkarneyn'in kim olduğu, Zülkarneyn nitelemesinin neye işaret ettiği, Zülkarneyn kıssası gibi konuların detaylarını da çalışmamızın dışında bırakıyoruz. Nitekim hem ruhla hem de Zülkarneynle ilgili meselelerin ayrı birer makale konusu teşkil ettikleri ortadadır. Biz burada sadece يسألونك عن soru kalıbı ile cevabın ilişkisini ortaya çıkarma uğraşı içerisindeyiz.

88 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15: 194-195.

lara öğüt ve ibret teşkil edecek şekilde işleneceğini göstermektedir.⁸⁹ Sorunun formuna ve kipine bakılırsa Zülkarneynle ilgili soru da bir süredir soruluyor ve toplum tarafından konuşuluyor olmalıdır. Yahut bu soru, Hz. Peygamber'e, sorulmadan önce bildirilmiştir.⁹⁰

Her iki soru da -ister Mekke'de Kureyşliler tarafından isterse Medine'de Yahudiler tarafından sorulmuş olsun- Hz. Peygamber'i imtihan etmek için sorulan sorulardır.⁹¹ Sebeb-i nüzülle birlikte siyak da buna işaret etmektedir. Ruhla ilgili soru muhatapların beklediği şekilde cevaplanmamış, insanın bu mahiyeti bilmesinin mümkün olmadığına işaret edilmiştir. Zülkarneyn ile ilgili soru ise Allah'ın kudretini vurgulayan bir tema içerisinde muhataplarına mesajlarını ileten bir kıssa ile cevaplanmıştır. Kur'an'ın kıssa anlatımına muvafık olarak bu âyetlerde Zülkarneyn'in kim olduğu, nerede ve ne zaman yaşadığı netleştirilmemiş; maddi ve manevi meziyetlerle donatılan bir kişiliğin, zaferin, başarının ve gücün kibrine kapılmayıp asıl kuvvetin sahibine olan itaati aktarılmıştır.⁹²

Sonuç

Kur'an'da يسألونك... قال kalıbı ile ifade edilen soruların ve bunlara verilen cevapların büyük bir kısmı ahkâmla ilgili, diğer kısmı ise gayba dairdir. Ahkâmla ilgili sorular, aile hukukundan savaş hukukuna değin çeşitli konulardan oluşmaktadır. Bu soruların hepsine bir şekilde cevap verilmiştir. Gaybla ilgili sorular ise geçmişe, müstakbele ve hale dairdir. Kıyamet ve ruh gibi müşahede aleminin dışında kalan hususlara dair mahiyet soruları cevapsız bırakılmıştır. Kur'an'da müteşâbih kategorisine dahil olan bu hususlara dair keyfiyet bilgileri verilmiştir. Tâhâ sûresi 105. âyette dağlarla ilgili soruya verilen cevap da bu minvaldedir. Geçmişe dair sorulan Zülkarneyn sorusu, müşahede alemi içerisindedir. Nitekim toplumda bazı kimselerin meşhur şahsiyetlerin bilgisine rivayetler yoluyla sahip olması mümkündür. Hz. Peygamber bilmediği halde vahiy yoluyla Zülkarneyn'in kisasından haber vermiştir. Ancak ilgili âyetlerde bu kıssa,

89 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16: 17-18.

90 Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2005), 7: 203.

91 Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3: 545.

92 Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. İ. Hakkı Şengüler, Emin Saraç, Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), 9: 469; Alican Dağdeviren, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar*, 125.

soranların istediği şekilde tarihi bir olay-hikaye gibi değil, birçok hususu müphem bırakılarak ibret ve öğüt kastı ile anlatılmaktadır. Tedahüllere sebep olacağından çalışmamızda ilgili âyetler, ahkam-gayb tasnifi gözetilerek verilmiş ve sorular başlıklara taşınmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Bu soruların geçtiği âyetlerin sebep-i nüzûl rivayetlerinde genellikle soruyu soran bir veya iki kişidir. Ancak "soruyorlar" ifadesi âyetlerde çoğul kalıbında ve şimdiki/geniş zaman kipinde aktarılmıştır. Hâlbuki bu sorular, âyetlerin inmesinden önce sorulmuş olmalıdır. Bu husus, soruyu soran bir kişi de olsa meselenin İslâm toplumunu ilgilendirdiğini, cevabın da bu toplumu inşa eden prensipler ortaya koyduğunu belirtmektedir. İslâm toplumu var oldukça bu cevaplar da onun karakteristik özelliklerini çizmeye devam edecektir.

Kur'an'da Hz. Peygamber'e yöneltilen bu sorular ifade edilirken يسألونك şeklinde geniş zaman/şimdiki zaman formunun seçilmesi, söz konusu soruların insana isnad edilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu sorular sorulmadıysa sorulmak istenmektedir veya sorulacaktır, sorulduysa tekrarlanacaktır.

Nas cihetinden bakıldığında soruların neyle ilgili olduğu genelde iktiza-iltizam gibi delaletlerle belirlenmektedir. Rivayetler de zaten farklı soru ihtimallerine kapı aralamaktadır. Bu üslup sorunun-sorun haline getirildiğini ve cevapların tikel olaylarla ilgili kişisel merakı gidermek için değil, genel hüküm ifade etmek için verildiğini göstermektedir.

Kur'an'da يسألونك kalıbıyla gelen âyetler, mahalli soru ve sorunlar üzerinden inşa edilen evrensel hukuk ve akli göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu âyetlerden bir kısmı, art niyetli kimselerin çağlar ötesine uzanan düşünce yapılarını deşifre etmekte, gerçekten sorulması ve yaşanması gerekenle ilgili bir zihin inşası gerçekleştirmektedir.

Bu âyetlerde soruların Hz. Peygamber'e yöneltildiği açık olmakla birlikte, Allah'ın her defasında (قُلْ) emri ile cevabını bildirmesi (bu hükümlerin zaten vahiy yolu ile bildirildiği açıkken bunun literal olarak ayrıca vurgulanması), dinin ve İslâm toplumunun teşkilinde ilâhî iradenin belirleyiciliğini vurgulamaktadır.

Soru-cevap arasındaki ilişkinin bağlayıcılığına rağmen bu âyetlerde sebep-i nüzûllerin bilinmemesi, âyetlerin anlaşılmasının önünde bir

engel değildir. Bu husus, sebab-i nüzûllerin ve Mekkî-Medenî bilgilerinin nassın anlaşılmasında daraltıcı değil yardımcı argümanlar olduğunu gösteren önemli bir örnektir.

Kur'an'da يسألونك kalıbı ile ifade edilen Hz. Peygamber'e sorulmuş soruların, toplumun tezkiye süreci ile yakından ilişkisi vardır. İslâm toplumunun inşa sürecinde ortaya çıkan "hacet" yaşama dairedir. Bu süreci "beyan" başka bir tabirle talim izlemektedir. Hz. Peygamber'in tezkiyesinden geçen ashabın soruları üzerinden belirlenen külli prensipler İslâm toplumunun karakteristik özelliklerini teşkil etmektedir. Örneğin; içki ve kumarla ilgili âyetin sebab-i nüzûl rivayetleri dikkate alındığında ve Hz. Ömer gibi kimselerin içkinin ve kumarın zararlarından yakınlıkla bunlarla ilgili hüküm istemeleri göz önünde bulundurulduğunda, inşa edilen İslâm toplumunun ihtiyaçlarının vahyin yol haritası içerisinde doğal olarak ortaya çıktığı görülür. Bu hacet-beyan ilişkisi, dinin salt bilgi aracı olarak değil, bir yaşam biçimi olarak algılanması açısından oldukça önemlidir. İçki içmeyi ve kumar oynamayı alışkanlık haline getiren kimselerin süreç içerisindeki dönüşümleri, kendi yaşantılarında selim fitrata aykırı olan hususlarla ilgili bir farkındalık meydana getirmiş, Hz. Peygamber'in tezkiyesiyle talime hazır bir hale gelmişlerdir. Tezkiye onlarda "hacet"i teşkil etmiş, sordukları sorular kıyamete kadar gelecek bütün ümmetin soru(n) larını beyan edecek şekilde cevaplanmıştır. Dolayısıyla tezkiye sürecinde içki ve kumarla ilgili sorulan bir soru haddi zatında çok kıymetlidir. İçkinin haram olmasının ehemmiyetini kaybettiği, umursanmadığı bir toplumda bu sorunun karşılıksız olması, sorunun yerel ve bugün için geçersiz olmasından değil, dinin öğretilerinin bu toplumun nezdinde değersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda yapılması gereken sorunun revize edilmesi değil, toplumun tezkiye sürecinden geçirilmesidir.

Kaynakça

Abdülaziz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-es-râr*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-İslâmî, ts.

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.

Ateş, Abdurrahman. "Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme (Evlere Kapılarından Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair)". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi = Journal of Mesned Divinity Researches]* 7/2 (2016): 9-30.

Atiyye, Muhammed Sâlim. *es-Süâl ve'l-cevâb fî âyâtî'l-Kitâb*. Medine: Mektebetü dâri't-türâs, 1987.

Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr. 8 Cilt. Riyad: Dârü Tayyibe, 1989.

Bezvâvî, Nâsıru'd-dîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.

Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali. *el-et-Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 2000.

Dağdeviren, Alican. *Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhît*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1993.

Ebüssuûd, Ebüssuûd b. Muhammed el-İmâdî el-Hanefî. *İrşâdü'l-aklî's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-hadîse, ts.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam v.dğr. 10 Cilt. Fatih: Azim Dağıtım, ts.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunis: Daru't-Tûnisiiyye, ts.

İbn Atiyye, Kadî Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muḥarremü'rü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2001.

İbn Cevzî, Ebü'l-ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 9 cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*. Thk. Muhammed b. Seyyidî Muhammed Mevlây. 4 Cilt. Kuveyt: Dârü'd-diyâ, 2013.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'Azîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. 15 Cilt. Cîze: Müessesetü Kurtuba, 2000.

Kâsimî, Muhammed Cemâleddîn. *Mehâsinü't-te'vîl*. 17 Cilt. Kahire: Dârü ihyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, 1957.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebûbekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Muhammed Rıdvân Araksûsî, Mâhir Habbûş. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2006.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. Thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye, ts.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Thk. Yusuf Ali Büdeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1998.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnâd Dâvûdî. Dimeşk: Dârü'l-kalem, 2002.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *Tefsîrür-r-Râgıb el-İsfahânî*. Thk. Muhammed Abdülazîz Besyûnî. 5 Cilt. Tanta: Câmiatü Tanta, 1999.

Râzî, Fahreddin Ömer b. el-Hüseyn b. el-Hasen. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1981.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed. *el-Keşf ve'l-Beyân*. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2002.

Sekkâkî, Ebû Yakub Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1987.

Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî, 2003.

Semarkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1993.

Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*. Trc. İ. Hakkı Şengüler, Emin Saraç, Bekir Karlığa. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezü Hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsât el-İslâmiyye, 2003.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Lübbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Thk. Halid Abdülfettah Şibl. Beyrut: 'Alemlü'l-kütüb, 2002.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.dğr. 26 Cilt. Cîze: Dârü Hicr, 2001.

Tokur, Behlül, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011): 106-118.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. Thk. Kemal Zağlul. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 2001.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-hadîs, 2001.